

BİLİMSEL ARAŞTIRMALARDA ETİK

Hasan UĞURLU¹

Araştırma Makalesi

Gönderi: 22.03.2020

Kabul: 29.03.2020

Atıf Bilgisi

Uğurlu, H. (2020). Bilimsel araştırmalarda etik. *Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 67-78.

ÖZ

Bu araştırma, nitel veriler kullanılarak gerçekleştirilen bir derleme çalışmasıdır. Çalışmanın amacı bilimsel araştırmalar sırasında istemli ya da istemsiz olarak ortaya çıkabilen hataların en aza indirgenebilmesi açısından bir bilinç oluşturma düşüncesidir. Etik dışı davranış olarak adlandırılan bu hataların neler olduğu, hangi sebeplerden dolayı ortaya çıktığı, bu hatalara karşı yaptırımların neler olduğu ve bu davranışların ortadan kaldırılmasına yönelik neler yapılabileceği bu çalışmada ele alınan temel konulardır. Günümüz şartlarında bilgiye birçok yolla ulaşılabilirdiği düşünülürse, etik dışı davranışların çokça gerçekleştiğinin görülmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Kirli bilgilerin bu kadar yoğun olduğu bir dönemde, bilimsel çalışmaların birçok farklı yöntemle ve birçok farklı nedene bağlı olarak etik ihlallere maruz kalması, bu anlamda bazı standartlara bağlı olarak çalışmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bilimsel yayınların belirli etik kurallar dahilinde yapılması, etiğe aykırı bir durumun ortaya çıkması halinde, hangi yolun izlenmesi gerektiği konusunda faydalı olacaktır. Yapılan araştırmaların belirli standartlara (etik kod) bağlı olarak hazırlanması ve ilgili kişilerce (etik kurul) denetlenmesi güçlü bir çalışma sunmak açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Araştırma ve yayın etiği, etik dışı davranış, etik ihlal, etik kurul, intihal

ABSTRACT

This research is a compilation study using qualitative data. The aim of the study is to raise awareness in order to minimize the mistakes that may occur voluntarily or involuntarily during scientific researches. Errors that are called unethical behaviours, the reasons for their emergence, the sanctions against these errors and the ways of eliminating these behaviours are the main topics discussed in this study. Considering that information can be accessed in many ways under today's conditions, it will not be surprising to see that unethical behaviours occur a lot. In a period when erroneous information is so intense, scientific studies exposed to ethical violations with many different methods and for many different reasons reveal the necessity of working according to some standards in this sense. Conducting scientific publications within certain ethical rules will be useful in terms of determining the ways to follow if an unethical situation occurs. It is important to conduct a research based on certain standards (ethical code) and to supervise it by the relevant people (ethics committee) to provide a strong study.

Key Words: Research and publication ethics, unethical behaviour, ethical violation, ethics committee, plagiarism

¹ Yozgat Bozok Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Öğr., hsngrl44@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3932-0442

GİRİŞ

Günümüzde bilimsel çalışmaların çokça yapıldığı gözlenebilir bir durumdur. Yoğun bir bilgi kümesinin varlığı, sanal ortamda ve günlük yaşamda bilimsel araştırmalar açısından ulaşılabilir birçok bilginin olması yadsınamaz bir gerçektir. Sanal kütüphaneler, online dokümanlar, yayınlanmış bilimsel makaleler, doktora ve yüksek lisans tezleri gibi internet aracılığıyla ulaşılabilecek kaynakların yanı sıra, şehir kütüphaneleri, üniversite kütüphaneleri, özel kütüphaneler, kırtasiyeler ve sahaflar aracılığıyla da birçok bilgiye ulaşmak mümkündür.

Ulaşılabilir bilimsel bilgilerin yoğunluğu ve bu bilgilere ulaşmanın ya yaymanın kolay olması beraberinde bazı sorunların oluşmasına da zemin oluşturmaktadır. Yanlış, eksik, kusurlu bilgilerin çokluğu bu anlamda ortaya çıkan problemlerdendir. Bilimsel araştırmaların hazırlanması aşamasında doğru bilgilerin seçilmesi gerekliliğini beraberinde getirir.

Yayınlanmış bilimsel araştırmaların çok olması araştırıcı açısından olumlu getirileri olan bir durum olduğu kadar, kötü niyetli veya bilinçsiz araştırmacıların da yanlış yollarla bu bilgileri dağıtma veya sahiplenme gibi yanlışlıklara yönelmesi durumunu doğuracaktır. Bu durumda bilimsel yayın/ürün sunan araştırıcının bir hatasından söz etmek mümkün değildir. Buradaki hata/suç unsuru, bu çalışmayı kaynak göstermeden, atıf yapmadan sunan, kendi çalışmasıymış gibi gösteren, yeterli donanımı olmadığı halde bilimsel ürün sunmaya çalışan, ticari kaygıyla ya da çeşitli baskı unsurlarının etkisinde kalarak özensiz bir çalışma sunan kişilerin bu ve bunun gibi birçok kusurlu davranışından dolayı ortaya çıkar.

Bu çalışma, yapılan bu yanlışlık ve suçlara ilişkin etik gereklilikleri, bilimsel çalışmalar açısından incelemek, yapılan bu etik ihlallerin neler olduğu, ne sebeple ortaya çıktıklarını ve nasıl önlenebileceklerine ilişkin yapılması gerekenleri öğrenmek ve bu konuya ilişkin temel terminolojik kavramları anlayabilmek amacıyla hazırlanmıştır.

BİLİMSEL ARAŞTIRMALARDA ETİK

Bilimsel araştırmalarda etik konusunun sağlıklı anlaşılabilmesi açısından öncelikle *bilim*, *araştırma* ve *etik* kavramlarını, daha sonra da etik ve ahlak arasındaki farkları incelemek faydalı olacaktır.

Türk Dil Kurumu (TDK) bilim kelimesini “genel geçerlik özelliği olan ve kesinlik nitelikleri gösteren yöntemli ve dizgesel bilgi”, “belli bir konuyu bilme isteğinden yola çıkan, belli bir amaca yönelen bir bilgi edinme ve yöntemli araştırma süreci” tanımları ile açıklamaktadır.

Bilim, mantıksal temellere dayanmalı, olayların birden fazla nedeni olabileceğini göz önünde bulundurmalı, genelleyci olmalı, kesinlik taşınmalı, ispatlanabilir verilerden oluşmalı, sonuçları herkes için aynı olmalı ve sürekli kendini geliştirme eğiliminde olmalıdır (Sümbüloğlu & Sümbüloğlu, 2016, s.2-3).

Araştırma kavramı TDK tarafından “bilim ve sanatla ilgili olarak yapılan yöntemli çalışma, araştırı” şeklinde tanımlanmıştır. Bilim ve araştırma tanımlarından hareketle, bilimsel araştırmayı “toplumsal anlamda etkili olan bir konunun, sistematik bir biçimde, güvenilir veri kaynaklarından toplanan verilerle, detaylı bir şekilde incelenmesi süreci” olarak tanımlamak mümkündür.

Etik kavramı günümüzde sık sık ahlak kavramı ile karıştırılan bir kavramdır. TDK etiği “çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü” şeklinde tanımlarken, ahlak kelimesini “bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları” şeklinde tanımlamıştır. Bu iki tanımın çok yakın olduğu görülebilir ancak etik kavramı, sonuçları başka insanları etkileyebilecek eylemleri ve bu eylemlere yön veren düşüncelerle ilgilenirken; ahlak kavramı, toplum içerisindeki bir dizi kurallar kümesini ifade eder. (Yıldırım & Kadioğlu, 2007, s.76)

Etik çoğunlukla meslek gruplarına ya da spesifik bir alana yönelik kullanılırken (tıp etiği, klinik etik vb.) ahlak daha çok toplumsal bir olgu, bireyin davranışlarını iyi veya kötü yönde etkileyen bir kavramdır. Kansu (2012), etik kavramının bireyin karakteristik özelliklerini ifade eden ahlaki değerler bilimi olduğunu ifade etmiştir. Başka bir ifadeyle, etik kavramı vicdani temeller üzerine kurulu olup, felsefenin ilgilendiği bir alt kol sayılabilir (Mahmutoğlu, 2009, s.229). Aynı dersten ödev hazırlamış iki öğrencinin ödevlerini değerlendirirken tarafsız davranmak bir eğitimcinin mesleğinin getirdiği etik bir gereklilikse, tarafsız davranmadığı zaman vicdani rahatsızlık duyması da ahlaki değerlerinin bir sonucudur. Etik kavramı yol/ yöntem ifade ederken ahlak kavramının içerik ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

Etik kavramı, belirli bir meslek dalına yönelik etik kuralları kapsayan Mesleki Etik, belirli bir kitleyi içinde barındıran işletmeleri/kurumları kapsayan Örgütsel Etik ve idarecilerin karar verme sürecinde, herkes için iyi olan sonuçları doğuracak faaliyetlerin yapılmasını sağlayan Yönetsel Etik olarak gruplandırılabilir (Aydın, 2012 s.2).

Bilimsel araştırmalar açısından bakıldığında etik kavramı büyük önem arz etmektedir. Araştırmanın veri toplama, analiz etme, karşılaştırma, kıyaslama gibi aşamaları içinde barındıran bir süreç olduğu düşünüldüğünde, hakkaniyetli bir araştırma yapabilmek açısından

etik kavramı devreye girmektedir. Araştırma sırasında toplanan verilerin özgün olması, yararlanılan kaynaklar ve yardım alınan kişilerin belirtilerek bir ürün ortaya koyulması bilimsel araştırma etiğinin bir gerekliliği ve aynı zamanda ahlaki bir sorumluluktur.

Büyüköztürk Ş., vd., (2016) bilimsel araştırmaların dürüst bir şekilde, verileri dikkatli ve düzenli olarak kaydederek, açık ve anlaşılır bir biçimde, özgür düşünceyle (eski yayınlara saygı çerçevesinde eleştiri yapabilme), eğitimtimci/akademisyen olmanın sorumluluğunu taşıyarak ve topluma karşı görevlerini yerine getirerek, iyi niyet ve saygı çerçevesinde ve yasal süreçlere uygun bir biçimde yapılması gerektiğini söylemektedir.

Bilimsel araştırmaların başarılı olabilmesi için gerçeği gün yüzüne çıkarması gerekir. Bu da ancak *bilimsel dürüstlük* ile mümkün olacaktır. Bilimsel dürüstlük ile kastedilen araştırmanın özgün olması, taraf tutmaması ve harcanan bir çabanın sonucu olarak ortaya çıkmasıdır (Karakütük, 2001). Araştırma yapılırken bir diğer önemli konu da hangi konunun araştırılacağından araştırmanın yöntemine, kullanılacak kaynaklardan kullanma şekline, araştırma sonucunun yazımı ve yayınlanmasına kadar tüm aşamalarda uygulanması gereken bir dizi kuralın varlığıdır. Bu aşamalardan geçerek hazırlanan bir bilimsel çalışmanın zarar görmesine neden olan durumlar *disiplinsizlik ve düzensizlik* ve *bilimsel yanıltma* başlıkları altında incelenebilir (Padem H., vd., 2012, s.132).

Disiplinsizlik ve Düzensizlik: “Genellikle araştırma sırasında sistemli çalışmamanın bir sonucu olarak veya araştırmacının dikkatsizliği ve acemiliği sonucu ortaya çıkan aksaklıklar ve hatalar” olarak açıklanabilir. Burada önemli olan bu olumsuzluğun alınacak eğitimlerle ve disiplinli çalışmayla düzeltilebilmesidir. Kansu (2012, s.51), disiplinsiz araştırma kavramını, araştırmacının “iyi niyeli” hatalarının bir sonucu olarak açıklamakta olup araştırmacının sıkı çalışmalarla geri kazanılabileceğini ifade etmektedir.

Bilimsel Yanıltma: Araştırma sürecini olumsuz etkileyebilecek davranışların sergilenmesi durumudur. “Yalancılık” olarak da adlandırılan bu durum etik kurallara aykırı bir davranış şeklidir. Bilimsel yanıltma kendi içinde birçok gruba ayrılabilir.

“Etik dışı davranış” olarak adlandırabileceğimiz bu davranışları şu şekilde gruplandırmak mümkündür:

ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR

Etik dışı davranış olarak nitelendirilen bu davranışlar bilimsel araştırmaların zarar görmesine neden olan/olabilecek birtakım tutum ve tavır ifade eder. Aynı bilgilerin birden fazla kişi

tarafından paylaşılması veya yayımlanması, yeterli yetkinliğe sahip olmayan kişilerin “başkalarının emeği ile” çalışma sunması vb. birçok sorunu beraberinde getirecektir.

Aşırma (İntihal/Plagiarism)

İntihal (aşırma) kavramı, başka araştırmacıların emek harcayarak oluşturduğu bilimsel çalışmaların/ürünlerin kısmen ya da tamamen alınıp kendi eseriymiş gibi gösterilmesi, başkasına ait düşünce ve ideolojilerin kendi fikriymiş gibi sunulması sonucu ortaya çıkan haksız durumdur. Kendi içerisinde gruplara ayırmak mümkündür (Padem H., vd., 2012, s.133):

- i. *Kopyalama:* “Başkasının emek vererek oluşturduğu bilimsel ürünlerin kopyalama/çoğaltma yoluyla bir kısmının veya tamamının alınarak kendi ürünü gibi sunmak/göstermek” şeklinde tanımlanabilir. Az bir kısmının alınmış olması işlenen suçu azaltmaz; gerek tek harf olsun gerek tüm araştırma verileri olsun yapılan “hırsızlık” aynı sayılabilir. Orijinal kaynak ve araştırma verilerine gerek kalmayacak şekilde yapılan alıntı, kopyalamanın aşırılığı için bir ölçüt kabul edilebilir.
- ii. *Değiştirerek yazma:* Başkalarına ait bilimsel çalışmaların cümleleri üzerinde değişiklik yapılarak kendisine aitmiş gibi gösterilmesi durumunda ortaya çıkan intihaldir. Akademisyenliğe yeni başlayan kişilerin ağırlıklı olarak tercih ettikleri intihal türüdür.
- iii. *Bilimsel bilgi/veri ve düşünce hırsızlığı:* Herhangi bir araştırmacıya ait düşüncelerin, o kişiye ait araştırma verilerinin, kaynak göstermeksizin ve o araştırmacının bilgisi dışında kullanılması durumunda ortaya çıkan intihal türüdür.
- iv. *Kendi kendini intihal:* Kişinin daha önce hazırlamış olduğu bilimsel çalışmalara ait bilgileri, atıf yapmadan ya da kaynak göstermeden kullanması durumunda ortaya çıkan intihaldir. Bu bilgilerin kendine ait olması durumun farklı olması anlamına gelemez çünkü aynı bilgilerle yeni bir ürün sunmak, eski bir ürünü yeniymiş gibi göstermek anlamına gelir. Bu tercih edilen bir durum olmamakla beraber, kaynak göstermek şartıyla, maksimum %30 alıntı olacak şekilde, eski verilerden yararlanılabilir.

Özenç Uçak & Birinci (2008) intihalleri *kaynak gösterilerek* yapılan (dipnotun unutulması, kasıtsız olarak yanlış kaynak gösterilmesi, kaynağın belirli kısımlarında atıf yapılmı kalan kısmın kendisine aitmiş gibi gösterilmesi vb.) ve *kaynak gösterilmeden* yapılan (tüm bilginin başka kaynaktan birebir alınması, farklı birçok kaynaktan toplanan bilginin kendisine aitmiş gibi sunulması vb.) intihaller olarak iki grupta incelemiştir.

Uydurma/Sahtecilik (Fabrication)

Etik olmayan davranışlardan biri olan uydurma kavramı “var olmayan verileri gerçekmiş gibi göstermek” durumunu ifade eder. Ortada herhangi bir bilimsel veri yokken, masa başında yazılan verilerin, bilimsel bir araştırma, bir deney ürünü gibi gösterilmesi durumudur (Padem H., vd., 2012, s.134).

Çarpıtma/Saptırma (Falsification)

Çarpıtma ya da saptırma olarak adlandırılan bu etik dışı davranış, kullanılmamış bir yöntemin kullanılmış gibi gösterilmesi, bilgilere ekleme/çıkarma yapılarak amacından saptırılması, başkalarına ait bilgiler üzerinde oynanarak kendine ait bir çalışmamış gibi gösterilmesi durumudur. Bilimsel verilere ilişkin bu çarpıtma durumunu İnci (2015, s.289) şu şekilde sıralamaktadır:

- Bilimsel çalışma sonu elde edilen veriler üzerinde değişiklik yapılması.
- Bilimsel araştırma sırasında kullanılmayan malzeme ve gereçlerin varmış gibi; kullanılmayan yöntem ve tekniklerin de kullanılmış gibi gösterilmesi.
- Bilimsel çalışma, araştırma, deney sonuçlarının çarpıtılması/kasten değiştirilmesi.
- Bilimsel araştırmanın hipotezi ile uyuşmayan bilgilerin araştırmaya dâhil edilmemesi.
- Bilimsel çalışmaların yapılma amacından farklı bir amaca hizmet edecek şekilde orijinalinden farklı olarak aktarılması/sunulması.

Duplikasyon

Duplikasyon kavramı aynı bilimsel çalışmanın birden fazla dergiye gönderilmesi, daha önce yayınlanmış bir araştırmanın farklı dillerde (editör izni olmadan) yeniden yayınlanması durumlarını ifade eder (Padem H., vd., 2012, s.135).

Bölme/dilimleme

Herhangi bir bilimsel araştırmanın, içeriğinin bütünlüğüne zarar verilecek şekilde bölünerek, her bir bölümünün farklı zamanlarda yapılmış çalışmalar gibi gösterilmesi ya da her bir parçanın aynı tarihte farklı kaynaklarda yayınlaması sonucu gerçekleşen etik dışı bir davranıştır (Padem H., vd., 2012, s.136).

Hayali/Haksız Yazarlık

Haksız yazarlık “yapılan bilimsel araştırmaya yönelik hiçbir çalışması, katkısı, emeği olmayan kişilerin isimlerinin o çalışmayı/araştırmayı yapan kişilerle birlikte yer alması durumu” şeklinde tanımlanabilir (Padem H., vd., 2012, s.136)

Ayrıca Padem H., vd., (2012, s.136-137) ve Bülbül (2004) diğer etik dışı durumları şu şekilde sıralamaktadır:

- Bilimsel araştırmayı hazırlayan kişinin, bu araştırmayla alakası olmayan bir başka kişiyi araştırma grubuna dâhil etmesi.
- Aştırma grubunda yer almayan bir kişinin para karşılığında hazır bir araştırmanın veya çalışmanın kadrosuna dâhil edilmesi.
- Birbirinden bağımsız çalışma yapan birkaç kişinin, yaptığı çalışmalara birbirilerinin isimlerini yazarak listelerini kabartmak istemeleri.
- Araştırmayı/çalışmayı hazırlayan kişilerin, (genelde yüksek lisans ve doktora öğrencileri) derslerine giren akademisyenin adını yazmak durumunda kalmaları.
- Gerekli resmi prosedür tamamlanmadan insanlar ve hayvanlar üzerinde deneyler yapılması.
- Atıfların taraflı yapılması (ağırlıklı olarak kendi kaynaklarına atıf yapılması).
- Kullanılacak kaynak seçiminde tarafsız olunmaması (yapılan çalışmayı olumlu yönde destekleyen verilerden yararlanılması, olumsuz olanların göz ardı edilmesi).
- Yayınlanacak olan çalışmanın kalitesine bakılmaksızın çıkar ilişkisi doğrultusunda yayınlanması (daha iyi bir çalışmanın yayınlanmayıp çıkar ilişkisi olan kişinin hazırladığı çalışmanın yayınına öncelik verilmesi).

Doğru hazırlanmış bir bilimsel çalışma/araştırma incelendiğinde, yukarıda anlatılan etik ihlallerin yapılmadığı, alıntıların kaynak gösterilerek ve atıfta bulunarak kullanıldığı görülebilir. Bilimsel bir yayın *doğru veriler toplanarak oluşturulur* ve araştırmacı bilgileri eksiksiz aktarır. Çalışmaya ait veriler toplanırken araştırmacı siyasi düşüncesini, dini inancını ve şahsi menfaatlerini dışarıda tutar, *tarafsız* bir ürün ortaya çıkarır. Yayınlanan çalışmada okuyan her bireyin erişebileceği kaynaklar kullanır ve *emeği geçen her şahsın ismi belirtilir* (yazar listesine eklenir ya da teşekkür edilerek belirtilir) (İnci, 2015, s.285).

ETİK DIŞI DAVRANIŞLARIN NEDENLERİ

Etik dışı davranışlar birçok sebepten ortaya çıkabilmektedir. Bilimsel araştırmayı hazırlayan araştırmacının, eğitim anlamında gerekli yeterliliğinin olmaması (bilimsel yayın tekniklerine hâkim olmaması / yayın etiği kurallarını iyi bilmemesi) sebebiyle bu tarz etik ihlaller, kural dışılıklar görülebilmektedir. İyi niyetli bir araştırmacı sıkı çalışma ve gerekli eğitimlerle bu açığı kapatabilecektir.

Bilim adamları, bilimsel araştırma yapan akademisyenler gibi yayınlanabilir bilimsel çalışmalar ortaya koyan bireylerin, *kendi meslek grubu içerisinde prestijlerini artırma* düşüncesi nedeniyle ortaya çıkan etik dışı davranışlardan da söz etmek mümkündür. Daha fazla bilimsel çalışma sunma düşüncesi bu prestij oluşturma çabası ile beraber ortaya çıkabilen bir durumdur. Bu bağlamda yeterli yetkinliği olmayan kişiler daha fazla çalışma yayınlatabilmek için etiğe aykırı tutumlar (başkasına ait yayınları kullanma, kaynak göstermeden yayın hazırlama, sahte kaynak gösterme vb.) sergileyebilirler (Bülbul, 2004).

TÜBA (2002), etik ihlallerinin nedenlerini, bilimsel araştırmalara yönelik *eğitim ve disiplin yetersizliğinden* kaynaklanan ihlaller, araştırmayı yapan kişinin *kişisel özelliklerinden* kaynaklanan ihlaller, bilimsel çalışma platformunda *çok sayıda ürün vermenin nitelikli/kaliteli ürün vermekten daha fazla itibar getireceği düşüncesiyle* ortaya çıkan ihlaller ve *mali/ekonomik nedenlerden* dolayı yapılan ihlaller olmak üzere dört temel nedene dayandırmıştır.

Yapılan araştırmalar kopya çekme alışkanlığının da etik dışı davranış olduğunu, küçük yaşta kopya çekme alışkanlığı olan bir öğrencinin bu yolla sonuca ulaştığını görmesi, bu davranışı pekiştirerek ileri yaşlarında da “hazırcılık” düşüncesine yönelmesine neden olabileceğini göstermiştir. Dolayısıyla kopya unsuru bir anlamda etik ihlallere temel oluşturuyor denilebilir (Özenç Uçak & Birinci, 2008, s.193).

Lisans öğrencilerinde yoğun olarak görülen; yanlış olduğunun bilinmemesi nedeniyle intihal yapılması, nasıl atıf yapılacağı/kaynak göstereceğinin bilinmemesi, ekonomik kaygıyla eğitim almaları (öğrenmekten çok istihdam edilmek amacıyla okumaları) gibi durumlar, bu öğrencilerin farkında olmadan etik dışı davranışlara yönelmelerine sebep olabilmektedir. Akademisyenlerin/eğitimcilerin bu noktada doğru yönlendirmeler yapması ve öğrencilerin zaman içerisinde edindiği bilgiler öğrencilerin her yıl önceki yıla kıyasla daha az etik ihlal yaptıklarını göstermiştir (Özenç Uçak & Birinci, 2008, s.193-194).

Yapılan araştırmalar bazı psikolojik sıkıntılara ve bazı psikosomatik (psikolojik kökenli olup fiziksel olarak ortaya çıkan) rahatsızlıklara sahip bireylerin normal insanlara göre daha fazla etik dışı davranış sergilediğini, etik ihlal yapmaya daha yatkın olduklarını göstermektedir (Erdem, 2012).

İnternet ortamında bilgi erişiminin kolaylaşması da etik ihlallerini arttıran bir durumdur. İnternet, e-kitap, online kütüphane, online dergi gibi doğru kullanıldığında faydalı bilgilere ulaşılmasını, zaman ve maliyet açısından kazanç sağlanmasını mümkün kılarsa da çok fazla kirli bilgi barındırması nedeniyle intihali arttırdığını görmek mümkündür. Özellikle öğrencilerin

ödevlerini “kopyala-yapıştır” sistemiyle kolayca hazırlayabilmeleri, iyi niyetli olmayan, umursamayan, sadece mecbur olduğu için ödev hazırlayan öğrencilerin etik dışı davranışlarda bulunmasına neden olabilmektedir (Özenç Uçak & Birinci, 2008, s.195).

ETİK DIŞI DAVRANIŞLARIN ÖNLENMESİ

Etik dışı davranışların önlenmesi ve/veya minimuma indirgenmesi sağlıklı bilimsel çalışmalar sunabilmek açısından önemlidir. TÜBA (2002, s.5-6) etik dışı davranışların önlenmesine yönelik yapılması gerekenleri şu şekilde sıralamıştır:

- Etik ihlallerinin sınıflandırması doğru yapılmalı ve doğru şekilde değerlendirilmelidir.
- Etik dışı davranışın kastlı mı yoksa farkında olmadan mı yapıldığı, mevcut durumda bir “kötü niyet”in var olup olmadığı belirlenmeli ve gerekli düzeltmeler (yayını geri çekme veya aynı yayın organında çalışmanın düzenlenmiş halini tekrar yayınlama) yapılmalıdır.
- Yapılan bilimsel çalışma, yayın veya araştırmaya yönelik şikâyette bulunan kişi ile hakkında şikâyette bulunulan kişi arasındaki çatışmalara engel olmak açısından, iki tarafın da hakları gözetilerek çözüme ulaşılmaya çalışılmalıdır.
- Etik dışı davranışa yönelik araştırmalar gizlilik içinde sürdürülmelidir.
- Etik ihlal tespit edildiğinde soruşturma yapılan ihlalin boyutuna göre, yasal sürecine uygun şekilde yürütülmelidir.

Bilimsel/akademik hırsızlığı önlemek için ülkeler farklı şekillerde önlemler alabilmektedir. **Etik kurul** olarak adlandırılan kurumlar bu amaçla faaliyet yürüten kurumlardır ve bilimsel hırsızlığa/sahteciliğe yönelik standartlarla (**etik kod**) çalışırlar. Çin’de “Bilim ve Ahlak Komitesi”nin kurulması, Amerika’da üniversite öğrencilerine etik ihlallere karşı “Ahlak Sözleşmesi” imzalatılması, yine Amerika’da bazı üniversitelerde özel bir birimin kurulması bu alanda alınan önlemlere örnek gösterilebilir (Özenç Uçak & Birinci, 2008, s.195-196).

Türkiye’de ise Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) bünyesinde kurulan “*Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu*” ve Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) bünyesinde kurulan “*Bilim Etiği Kurulu*” etik ihlaline karşı faaliyet sürdürmektedir (Özenç Uçak & Birinci, 2008, s.196).

Kansu (2012), bilimsel araştırmalara yönelik etik dışı davranışların önlenmesi için yapılması gerekenleri “araştırmayı yapan kişinin eğitimi”, “araştırmayı yapan kişilere yönelik baskıların önlenmesi/gerekli önlemlerin alınması” ve “ekonomik anlamda araştırmacıyı olumsuz etkileyen faktörlerin ortadan kaldırılması” şeklinde sıralamaktadır.

Etik dışı davranışların en aza indirgenebilmesi açısından kesin bir yöntemden bahsetmek mümkün değildir. Bu konuda yapılabilecek en mantıklı hareket etik ihlal yapan kişilerin bilinçlendirilmesi, etik ihlali teşvik edici unsurların azaltılması, “bireyin zorunda olduğu için değil, bilime ve kendi bireysel gelişimine katkı sağlayabilmesi için” araştırma yapmasının teşvik edilmesidir.

ETİK DIŞI DAVRANIŞLARDA YAPTIRIMLAR

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 2015 ve 2018 yıllarında Bilim Kurulu'nun kararıyla yürürlüğe giren TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin üçüncü bölümünde yer alan uyarı ve yaptırımları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Etik ihlalin kasıtlı bir şekilde veya ağır ihmal nedeniyle yapıldığı kesinleşirse, kurul başkanı aracılığıyla yazılı olarak uyarılır.
- Bilimsel çalışmaların yayın etiğine uygun şekilde hazırlanmadığı (kaynak göstermeme, izinsiz alıntı yapma, başkasına ait eseri kendisininmiş gibi gösterme, görevi kötüye kullanma, uydurma, sahtecilik, hayali yazarlık, taahhütname beyanına aykırı davranma vb.) tespit edilirse, suçun şiddetine göre altı aydan beş yıla kadar hapis cezasına çarptırılır.
- Asılsız suçlamada bulunan kişilerin projeleri kabul edilmez, durdurulur ve/veya projeye yönelik ödemelerin kesilmesi hususunda gerekli işlemler yapılır.
- Hakkında yaptırım kararı alınan araştırmacı, kurulun önerisi, başkanın kararı ile faaliyet halindeki çalışmalarının durdurulması, mali desteklerinin kesilmesi, kazanılan ödülün mahrum bırakılma gibi cezalara çarptırılabilir.
- Etik ihlal tespit edilen yayınlar yaptırım süresi boyunca yayından çekilmiş sayılır ve bunun duyurusu aynı yolla yapılır.
- Yaptırıma yönelik kararlar gizlilik kurallarına uygun biçimde ihlali yapan kişinin bulunduğu kurumun yöneticilerine bildirilir.
- Yaptırım kararı onaylanan kişi beş yıl içerisinde yeni bir etik dışı davranışta bulunursa cezası aldığı sürenin yarısı kadar uzatılır.

Kansu'ya (2012, s.54) göre herhangi bir akademik kurum/kuruluşta etik ihlal yapan kişilerin; istifasının istenmesi, çalıştığı kurumla ilişkisinin kesilmesi, farklı kurumlara tayininin/atamasının engellenmesi, araştırmalardan men edilmesi (3 yıl), çalıştığı kurumlarda

hiçbir eğitime katılmaması, finansal desteklerinin kesilmesi ve çalıştığı kurumlara “etik ihlal” yaptığının bildirilmesi şeklinde yaptırımlar uygulanmalıdır denilebilir.

Özenç Uçak & Birinci’ye (2008, s.196-198) bakıldığında, etik ihlallere karşı alınacak önlemlerin, yasal yaptırım sürecini içeren “*hukuki boyut*”, ihlal yapan kişilerin eğitim, bilinç, duyarlılık gibi konularda eksikliklerinin giderilmesini ifade eden “*eğitim boyutu*” ve intihali engellemek için yapılmış yazılımların öğretildiği “*teknik boyut*” olmak üzere üç başlık altında incelediği görülebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Etik kavramı bilimsel araştırmalarda dikkate alınması gereken bir kavramdır ve genellikle ahlak kavramı ile karıştırılabilmektedir. Ahlak kavramı daha toplumsal bir durumu ifade ederken etik biraz daha meslek dallarına yönelik bir kavramdır ancak ahlaktan bağımsız değildir. Yazılı hukuk kurallarının örf adet hukuku ile birbirini tamamlaması gibi etik kavramı da bir anlamda ahlak kavramıyla birbirinin bütünleyicisidir denilebilir.

Bilimsel araştırma yapılırken yayın etiği ilkelerine uygun, hakkaniyetli ve özgün çalışmalar yapılmalıdır. Yukarıda anlatılan etik ihlallerden kaçınılmalı, yapılan bilimsel çalışma bir suç unsuru değil, bireyin ve toplumun yararına bir bilimsel ürün/araştırma niteliği taşımalıdır. Bu bağlamda ortaya çıkan ihlaller incelenmeli, nedeni araştırılmalı, bir kasıt olup olmadığına bakılmalı ve yaptırımlar bu doğrultuda uygulanmalıdır.

Etik ihlallere karşı dünya genelinde birçok ülkede etik kurullar etik dışı davranışlarla mücadele etmektedir. Türkiye’de de TÜBİTAK ve TÜBA bünyesinde bu görevi yürüten etik kurullar kurulmuştur.

Bilimsel araştırmalar açısından bakıldığında akademisyenlere, bilim adamlarına, bilimsel ürün sunan/bilimsel yayın yapan kişilere büyük sorumluluklar düşmektedir. Etik ihlallerin azalması, toplumda bir bilinç oluşturulması, eğitim eksikliğinden kaynaklı ihlallerde gerekli eğitimin verilmesi gibi birçok anlamda faydalı olabilecek bu kişilerin (editör, hakem vb.) üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi ile mümkün olacaktır. **Editörler** yayını özenle incelemeli, gizlilik ilkesinin gereklerine uymalı, kişisel yakınlık ve çıkar ilişkisinden uzak bir şekilde ve hakkaniyetli olarak inceleme yapmalı; sadece tüm şartları eksiksiz yerine getiren çalışmaların yayınlanmasını sağlamalıdır. **Hakemler** ise editörlerin seçtiği araştırmaları incelemeli, gerekli yasal süre içerisinde (15-60 gün) sunulan ürünü, tüm teknik ve içerik yönleriyle gözden geçirmeli, gizlilik içerisinde ve her türlü etik ihlale karşı dikkatli bir şekilde çalışmalı, eksik

görülen ya da etik dışı bir çalışma varsa, gerekli yasal süreçler doğrultusunda gereken işlemleri yapmalıdır (Bülbül, 2004).

KAYNAKÇA

- Aydın, İ. (2012). *Yönetmel, Mesleki ve Örgütsel Etik*. Ankara: PEGEM Akademi.
- Bülbül, T. (2004). Bilimsel Yayınlar da Etik. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(15), 53-61
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erdem, A. R. (2012). Bilim İnsanı Yetiştirme de Etik Eğitimi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 25-32.
- İnci, O. (2015). Bilimsel Yayın Etiği, *Türk Kütüphaneciliği* 29(2), 282-295.
- Kansu, E. (2012). Bilimsel Araştırma ve Yayınlar da Etik İlkeler. *Multidisipliner Etik Kongresi Konuşma Metinleri*, 50-54 .
- Karakütük, K. (2001). *Öğretim Üyesi ve Bilim İnsanı Yetiştirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Mahmut oğlu, A. (2009). Etik ve Ahlak; Benzerlikler, Farklılıklar ve İlişkiler. *Türk İdare Dergisi*, 225-249.
- Özenç Uçak, N., & Birinci, H. G. (2008). Bilimsel Etik ve İntihal. *Türk Kütüphaneciliği* 22(2), 187-204.
- Padem, H., Göksu, A., & Konaklı, Z. (2012). *Araştırma Yöntemleri*. Üsküp: IBU publication.
- Sümbüloğlu, V., & Sümbüloğlu, K. (2016). *Sağlık Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.
- TÜBA. (2002). *Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Bilimler Akadem esi Yayınları.
- TÜBİTAK. (2015/2018). *TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği*. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu.
- Yıldırım, G., & Kadioğlu, S. (2007). Etik ve Tıp Etiği Temel Kavramları. *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi* 29 (2), 7-12.